

УДК 347.44:347.763:656.2(477)

Сірко Ростислав Богданович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Для України з її розвинутою транспортною системою транспортні договори та їх правове регулювання має особливе значення, про що свідчить чинне транспортне законодавство та велика кількість спорів між транспортними організаціями та клієнтурою, що пов'язані з договорами перевезення. А тому питання реалізації договору перевезення вантажів залізничним транспортом за законодавством України набуває особливого значення.

У цивільно-правовій доктрині України застосовуються поняття «транспортні договори», під якими розуміються цивільно-правові договори, як правило, за участю транспортних організацій. Цим поняттям охоплюються різні типи договірних зобов'язань (перевезення, транспортна експедиція, буксирування, оренда (фрахтування на час) транспортних засобів тощо), при цьому головним серед цих договорів прийнято вважати договір перевезення вантажу. Іншим договорам приділяється допоміжна роль, значення яких полягає в забезпеченні й обслуговуванні центрального договору перевезення вантажу різними видами транспорту, що регламентується різними нормативно-правовими актами, зокрема, Конституцією України [1], Законами України «Про транспорт» [2], «Про залізничний транспорт» [3], ЦК України [4], ГК України [5], Статутом залізниць України [6], Правилами перевезень вантажів [7] тощо.

Стан дослідження теми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як Алексєєв С.С., Биков А.Г., Брагінський М.І., Вітрянський В.В., Гуревич Г.С., Дзера О.В., Довгерт А.С., Єгіазаров В.А., Іоффе О.С., Карлов О.О., Кейлін А.Д., Ковалевська Н.С., Луць В.В., Маковський О.Л., Медведєв Д.А., Рапопорт Я.І., Рубін А.М., Савічев Г.П., Сафончик О.І., Садіков О.М.,

Харитонов Є.О., Ходунов М.Є., Цинцадзе Р.Ш., Шварц Х.І., Шевченко Я.М., Шершеневич Г.Ф. та інших.

Метою статті є науковий аналіз цивільного законодавства України щодо аналізу окремих аспектів реалізації договору перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 908 ЦК [8] загальні умови перевезення визначаються ЦК України, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Слід зазначити, що деякі спеціальні акти були прийняті ще в умовах системи з планово-адміністративного регулювання економікою й на сьогоднішній день у значній своїй частині застаріли. Тому зазначені нормативні акти застосовуються, якщо вони не суперечать положенням ЦК України.

Проте така позиція має певні недоліки, на які зокрема, вказували деякі вчені-правознавці: 1) участь у зазначених договорах транспортних організацій не може бути критерієм для виокремлення відповідної класифікаційної групи договорів, оскільки вони представляють різні типи договірних зобов'язань; 2) вивчення системи транспортних договорів немає нічого спільного з юридичним співвідношенням різних договорів, що застосовуються у сфері транспортної діяльності. Наприклад, операції щодо доставки вантажу з пункту відправлення в пункт призначення, що здійснюється на виконання договору транспортного експедирування, за яким експедитор прийняв на себе зобов'язання організувати перевезення вантажу за маршрутом, що узгоджений сторонами; 3) визначення договору перевезення вантажу як основних транспортних договорів, значення яких зводиться до обслуговування названих договорів, найчастіше ускладнює

юридичну кваліфікацію різноманітних правовідносин, що опосередковують перевізний процес [9, с. 223].

У зв'язку з цим норми про договір перевезення, що містяться у главі 64 ЦК України, носять абстрактний характер, що проявляє себе в ряді договорів, які спрямовані на регулювання різних відносин, пов'язаних з перевезенням вантажів. Внаслідок цього слід погодитися з існуючою в літературі позицією щодо визначення системи договорів, що опосередковують перевезення вантажів (ст. 909 ЦК), в яку також входять й інші договори, передбачені ЦК України: договір чартеру (фрахтування) – ст. 912; угоди між організаціями різних видів транспорту, що регламентують взаємини транспортних організацій під час перевезення вантажів в прямому змішаному сполученні – ст. 913; договір перевезення транспортом загального користування – ст. 915; довгостроковий договір про організацію перевезень – ст. 914. Зазначені договори стосуються перевезення вантажів, оскільки вони спрямовані на регулювання правовідносин, що виникають між учасниками процесу перевезення, тому такі правовідносини за своєю правовою природою є цивільно-правовими (зобов'язальними), які випливають з відповідних договорів.

Тому в сучасних умовах, як правильно визначається в літературі [10, с. 161], йдеться саме про систему договорів, що опосередковують перевезення вантажів. У цю систему стосовно до всіх видів транспорту входять наступні договори: 1) договір перевезення вантажу; 2) договір чартеру (фрахтування); 3) договори про організацію перевезення вантажів (довгострокові договори); 4) договори про організацію роботи із забезпечення перевезень вантажів (вузлові угоди, договори на централизоване завезення (вивіз) вантажів й ін.) тощо [9, с. 88]. Зазначені договори мають пряме відношення до перевезень, оскільки всі вони покликані регулювати правовідносини, що складаються між учасниками процесу перевезення – вантажовідправником, перевізником (іншими транспортними організаціями) і вантажоодержувачем.

Таким чином, правове регулювання відносин між органами залізничного транспорту та його клієнтурою практично перетворюється в регулювання самої транспортної діяльності, а договір перевезення вантажів – в особливий самостійний вид договору цивільного права.

Перевезення вантажу будь-яким видом транспортом являє собою організаційно і технічно складний процес, який складається з трьох елементів: навантаження, переміщення і вивантаження вантажу, основним з яких є саме перевезення вантажу, що здійснюється на підставі окремого

договору, правове регулювання якого у загальній формі закріплено в главі 64 ЦК України (аналогічна норма – у ст. 309 ГК). Задоволення чисельних потреб у перевезеннях вантажів вимагає певних організаційних передумов, що здійснюється передусім за допомогою планування перевезень. Для забезпечення виконання договірних зобов'язань здійснюється перспективне та поточне планування перевезень згідно з «Правилами планування перевезення вантажів» [11] та іншими нормативно-правовими актами.

У Законі України «Про залізничний транспорт» відсутнє як визначення договору перевезення, так і характеристика (опис) умов, які складають його зміст. Законодавець обмежується посиланням на те, що відносини підприємств залізничного транспорту визначаються СЗ України і укладеними на його підставі договорами, тобто відносить регулювання організації та здійснення перевезень на відповідний підзаконний нормативно-правовий акт (ст. 7 Закон України «Про залізничний транспорт»).

У ст. 22 СЗ України визначається, що «за договором залізничного перевезення вантажу залізниця зобов'язується доставити ввірений їй вантажовідправником вантаж у пункт призначення в зазначений термін і видати його одержувачу, а відправник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату».

Поняття договору перевезення вантажу в ст. 22 СЗ України трохи відрізняється від його визначення в ЦК України, де в ст. 909 відсутні слова про те, що ввірений вантаж залізниця повинна доставити в зазначений термін. Однак це не означає, що СЗ України виходить з іншого поняття договору перевезення вантажів по відношенню до ЦК України, оскільки останній у ч. 2 ст. 918 встановлює обов'язок завантаження (вивантаження) вантажу, що здійснюється відправником (одержувачем) вантажу, провадити у строки, встановлені договором, якщо такі строки не встановлені транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них [8, с. 438]. Але, на думку багатьох правників, ні ЦК України, ні СЗ України все ж не дають вичерпного визначення договору перевезення вантажів залізничним транспортом.

Враховуючи вищезазначене, слід підкреслити, що визначення договору залізничного перевезення вантажу у чинному українському законодавстві не є вичерпним і на сьогодні вимогам сучасності не в повній мірі.

Так, договір перевезення вантажу – це договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй вантаж іншою стороною (відправником) вантаж у пункт призначення та видати

його особі, яка має право на отримання вантажу (одержувачу), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату (ст. 909 ЦК України) [9, с. 437].

Для з'ясування сутності даних правовідносин, необхідно визначити характеристику договору перевезення вантажу, який є: 1) оплатним, оскільки вантажовідправник зобов'язаний сплатити за перевезення встановлену плату; 2) двостороннім, оскільки обидві сторони наділяються взаємними правами та обов'язками; 3) договір про перевезення конкретного вантажу є реальним, оскільки він вважається укладеним з моменту здачі вантажу транспортній організації для перевезення, чим і відрізняється від договорів на організацію перевезень, які є консенсуальними, оскільки вважаються укладеними з моменту надання угоди сторін належної (письмової) форми, при цьому вони не передбачають перевезення конкретного вантажу, тому не є товарними угодами.

Зобов'язання з конкретного вантажу виникає з договору перевезення, що укладається в момент прийняття перевізником від відправника вантажу разом з відповідним транспортним документом. Якщо укладенню договору передують планове завдання, то сторони конкретизують його на основі оперативних документів, зокрема декадних заявок – на залізничному транспорті.

Договір перевезення вантажу необхідно відрізнити від договору транспортної експедиції. За договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу (ст. 929 ЦК України). Договором транспортного експедирування може бути передбачено надання додаткових послуг, необхідних для доставки вантажу (перевірка кількості та стану вантажу, його завантаження та вивантаження, сплата мита, зборів і витрат, покладених на клієнта, зберігання вантажу до його одержання у пункті призначення, одержання необхідних для експорту та імпорту документів, виконання митних формальностей тощо).

Договір перевезення вантажів завжди укладається в письмовій формі з дотриманням обов'язкових реквізитів, установлених законодавством.

Предмет договору перевезення – це послуги по доставці довірених перевізнику матеріальних цінностей (вантажів) у пункт призначення. Ці послуги включають у себе не тільки власне транспортування вантажів, зокрема збереження, видачу вантажу одержувачу, а й нерідко навантаження і вивантаження. Однак це не змінює мети договору перевезення – транспортування і доставка вантажів у пункт призначення, а виконання всіх інших названих дій – лише умова належного виконання обов'язків транспортною організацією.

Строк у зобов'язанні перевезення – це проміжок часу, протягом якого вантаж повинен бути доставлений у пункт призначення. Перевізник зобов'язаний доставити вантаж, пасажир, багаж, пошту в пункт призначення в строк, установлений договором, якщо інший строк не встановлено нормативно-правовими актами і правилами, а при відсутності таких строків – у розумний строк (ст. 938 ЦК України). Вантаж, не виданий одержувачу за його вимогою протягом 30 днів після закінчення строку його доставки, якщо більш тривалий строк не встановлено договором, транспортним статутом (кодексом), вважається втраченим.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що транспортний комплекс – це великий сектор народного господарства, що забезпечує потреби економіки країни та населення у перевезеннях різними видами транспорту, зокрема перевезення залізничним транспортом. Тому вдосконалення внутрішньодержавного, а також міждержавного регулювання діяльності залізничного транспорту – найважливіший напрям проведення економічних реформ. За законодавством України, договори про перевезення залізничним транспортом належать, за своєю суттю, до реальних договорів, при цьому порядок укладення вказаного договору перевезення має деякі відрізнення за певною специфікою, яка полягає в належності вищевказаних договорів до публічних. Таким чином, залізниця повинна та зобов'язана розпочинати договірні відносини з фізичними або юридичними особами щодо виконання перевезень на загальних умовах однакових для усіх сторін договору перевезення. Отже, вказані вище зобов'язання організацій на залізничному транспорті мають організаційно-забезпечувальний характер, та регламентуються законодавством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
2. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51. – Ст. 446. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>.
3. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996 – № 183. – Ст. 40. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. за № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. за № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст.144. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Про затвердження Статуту залізниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 14. – Ст. 548. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF>.
7. Про затвердження правил перевезення небезпечних вантажів : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 25.11.2008 № 1430 // Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26.02.2009 р.. – № 180/16196.
8. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О.Харитонова, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2003. – 1080 с.
9. Правове регулювання перевезень в Україні : навчальний посібник / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. І. Сафончик та ін.]; за ред. Є. О. Харитонова. – Харків : Одісей, 2006. – 560 с.
10. Булгакова І.В., Клепкова О.В. Транспортне право України: Академічний курс. – К: Видавничий дім ІнЮре. – 2005. – 535 с.
11. Правила планування перевезень вантажів затвердженні наказом Міністерства транспорту України від 09.12.2002 р. № 873, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29.12.2002 р. за № 1030/7318 із змінами і доповненнями внесеними наказом Міністерства транспорту України від 01.12.2008 № 1454.

Сірко Роман Богданович

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАЇНІ

В запропонованій статті надається загальна характеристика окремих аспектів реалізації договору перевезення вантажу залізничним транспортом за законодавством України. Визначено, що договори про перевезення залізничним транспортом належать, за своєю суттю, до реальних договорів, при цьому порядок укладення вказаного договору перевезення має деякі відрізнєння за певною специфікою, яка полягає в належності вищевказаних договорів до публічних.

Ключові слова: договір перевезення, договір перевезення вантажу, реалізація договору, залізничний транспорт, залізниця, вантаж.

Сирко Роман Богданович

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ДОГОВОРА ПЕРЕВОЗКИ ГРУЗА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫМ ТРАНСПОРТОМ В УКРАИНЕ

В предложенной статье предоставляется общая характеристика некоторых аспектов реализации договора перевозки груза железнодорожным транспортом по законодательству Украины. Определено, что договоры перевозки груза железнодорожным транспортом по своей сущности относятся к реальным договорам. При этом порядок заключения указанного договора перевозки имеет некоторые отличия в связи с определенной спецификой, которая состоит в принадлежности указанных договоров к публичным.

Ключевые слова: договор перевозки, договор перевозки груза, реализация договора, железнодорожный транспорт, железная дорога, груз

Sirko Roman Bohdanovych

DIFFERENT ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONTRACT OF CARGO CARRIAGE BY RAILWAY TRANSPORT IN UKRAINE

The article gives a general overview of certain aspects of the implementation of the contract of carriage by rail under the laws of Ukraine. It is determined that contracts for carriage by rail are real contracts by their essence, while the order to conclude the contract has some differences on certain specifics, which is the public contract.

Keywords: the contract of carriage, the contract of carriage of cargo (goods), implementation of the contract, rail transport, railroad, cargo.